

Sukupuoli näkökulmia

tutkimusperustaiseen
opettajankoulutukseen

Jukka Lehtonen toim.

Sukupuolinäkökulmia
tutkimusperustaiseen
opettajankoulutukseen

Jukka Lehtonen (toim.)

Lehtonen, Jukka toim. Sukupuolinäkökulmia tutkimusperustaiseen opettajankoulutukseen. Tasa-arvo- ja sukupuolittoisuus opettajankoulutuksessa –projektin julkaisu. Helsinki: Helsingin yliopisto.

ISBN: 978-952-10-6352-7 (nide)

ISBN: 978-952-10-6353-4 (pdf)

Julkaisija: Tasa-arvo- ja sukupuolittoisuus opettajankoulutuksessa –hanke (rahoittaja opetusministeriö 2008-2011), Käyttätymistieteiden laitos, Helsingin yliopisto

Teos on julkaistu pdf-muodossa osoitteessa:
<http://wiki.helsinki.fi/display/tasuko>

Taitto: Lieska-Tuotanto Oy
Painatus: Scanseri Oy

Helsinki 2011

Sisällysluettelo

Esipuhe	1
Haastattelukirjoittajat	3
1. Sukupuolitietoisuuden lisääminen opettajankoulutuksessa ja oppilaitoksissa opetushallinnon ja projektien tavoite	9
Opetusministerin painopisteet tasa-arvon edistämässä	9
Sukupuolijakautuneet koulutusvalinnat keskeinen haaste	10
Opettajankoulutuksen monet uudistustarpeet	11
Koulutuksen tasa-arvoaateilla pitkä historia	12
Tasa-arvon eri ulottuvuudet	14
Pohjoismaisella yhteistyöllä uusia avauksia	15
Sukupuolijaottelusta näennäiseen sukupuolineutraalisuuteen	16
Mies- ja naisopettajien valinnat opettajankoulutuksessa	18
Sukupuoli ei avaudu	20
Jatkuvaan kehittämistyöhön	21
Tasa-arvo opetushallinnon näkökulmasta	22
Tutkimus opettajankoulutuksen perustana	24
Erontekojen teemat osaksi kokonaisuutta	25
Korkeakoulutuksen ja tutkimuksen tasa-arvohaasteet	26
Projektitapaistunutta arkea jäljittämässä	27
Projektien edut ja kääntöpuolet	29
Näkökulma naapurimaasta	30
Julkaisuja aiheesta	31
2. Sukupuoliosaaminen osaksi opettajankoulutusta?	34
Tiedon ja koulutuksen puutteita, vastarintaa ja muutoksen halua	
Turkulaisopiskelijoiden sukupuolinäkemykset esiin	34
Tuleviltä opettajilta kerättiin näkemyksiä myös Tampereen ja Lapin yliopistoissa	35
Sukupuolistuneita käytäntöjä ja sukupuolitietoisien koulutuksen tarvetta	36
Johtopäätöksiä ja seurauksia tuloksista	38
Julkaisuja aiheesta	40
3. Pedagogisia ratkaisuja opettajankoulutuksen muutoksessa sukupuolitietoiseksi	42
Oulun esimerkki	42
TASUKO -tutkimuspilotti Oulussa	45
Esimerkki Itä-Suomesta	48
Esimerkki Turusta	50
Esimerkkejä Helsingistä	52
Kartoituksia opetussuunnitelmista	55
Opiskelijat analysoimassa opettajankoulutusta	58
Aineistoa ja oppikirjoja opettajankoulutuksen tueksi	60
Julkaisuja aiheesta	62

4. Sukupuolen haasteet peruskoulussa sekä luokan- ja aineenopettajien työssä	64
Etnografinen kouluarjen tutkimus	64
Kiinnostus eroihin – lähtökohtana sukupuoli.	66
Oppikirjojen kuva sukupuolesta	68
Sukupuoli luokahuonevuorovaikutuksessa ja arvioinnissa	69
Matematiikka ja sukupuoli	71
Sukupuolistunut ja seksuaalisoitunut väkivalta.	72
Julkaisuja aiheesta	75
5. Varhaiskasvatus ja sukupuolittunut lapsuus	79
Sukupuoli päiväkotien kuvakirjoissa ja työkasvatuksessa	79
Haasteita ja ideoita lastentarhanopettajakoulutuksen kehittämisessä . . .	82
Ammatillisissa keskusteluissa rakentuva sukupuoli	83
Etnografia esikoulusta, sukupuolesta ja etnisyydestä	84
Muisteluja sukupuolen näkymättömyydestä ja sukupuolitapaisuuksista .	85
Kohti sukupuolitietoista varhaiskasvatusta	87
Julkaisuja aiheesta	89
6. Tytöille tyttömäistä ja pojille poikamaista – yksilöllisten valintojen viidakossa?	91
Sukupuolitietoisuus taito- ja taideaineiden opetuksessa ja tutkimuksessa	
Naisten käsityöt	91
Miesten ongelmallinen suhde tekstiilitöihin	94
Monipuolinen käsityökasvatus mahdollisuutena	95
Käsityöopetuksen sukupuolisopimus	96
Kehityshaasteita käsityön opetuksessa ja opettajankoulutuksessa	99
Kotitalouskasvatuksella tasa-arvoa	103
Liikuntakasvatusta tytöille ja pojille.	106
Liikunnan ja terveystieteiden opettajien näkökulma	109
Taidekasvatuksen sukupuolittuneisuus	110
Musiikkikasvatus sukupuolinäkökulmasta	112
Julkaisuja aiheesta	114
7. Oppilaanohjaus sukupuolijaottelujen haastajana	117
Sukupuolijakautuneet koulutus- ja työmarkkinat	117
Oppilaanohjaus osaksi koulun käytäntöä	118
Tasa-arvon edistämistä oppilaanohjauksella	120
Sukupuolisensitiivistä ohjausta	121
Nuorten venäläistäustaisten naisten kokemuksia	123
Hankkeilla tasa-arvoa	124
Moninainen ohjaajakoulutus kaipaa sukupuolitietoisuutta.	125
Julkaisuja aiheesta	127
8. Eroja ja siirtymiä jäljittämässä	
– tutkimuksia peruskoulun jälkeisistä koulutuksista	129
Koulutuksen sukupuolijakautunut historia.	129
Siirtymiä toiselle asteelle.	131
Moninaiset siirtymät.	133

Ammatillinen erityisopetus	135
Erityisluokka elämäntutkimuksessa	138
Maahanmuuttajataustaisten nuorten tutkimusta sukupuolinäkökulmasta	140
Julkaisuja aiheesta	143
9. Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus	
– uusi haaste opettajille ja opettajankoulutukselle	146
Seksuaalisuuden ja sukupuolen monet puolet	146
Moninaisuus osaksi opetusta	147
Syrjinnästä eroon käytäntöjä kehittämällä	148
Kriittistä toimintatutkimusta	151
Heteroseksuaalisuudet osaksi kirjoa	152
Julkaisuja aiheesta	154
10. Ohjaus ja verkostot sukupuolen tutkimuksen tukena.	156
Sukupuoli pienryhmissä ja pro gradu-tutkielmissä	156
Opinnäytetöiden ja väitöskirjojen ohjaus	157
Verkostot voimavarana	158
Feminististä pedagogiikkaa ja naisten tutkijapolkuja	159
Lappilaisten naisten toimijuus ja aikuiskasvatuksen sukupuolinäkökulma .	161
Julkaisuja aiheesta	163
11. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelulla kohti oikeudenmukaisia käytäntöjä yliopistojen ja oppilaitosten työ- ja opiskeluyhteisöissä.	164
Tasa-arvosuunnittelua Turussa ja Helsingissä	164
Tasa-arvoselvitys Lapin yliopistossa	166
Oulun yliopiston tasa-arvokartoitus	169
Seksuaalista häirintää yliopistolla	172
Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu toisen asteen oppilaitoksissa .	173
Julkaisuja aiheesta	176
12. Sukupuoli opettajankoulutukseen liittyvässä tutkimuksessa . . .	178
Tutkimuspainotus opettajankoulutuksessa ja lainsäädännön tasa-arvovaatimus	178
Kirjastojen ja tietokantojen tarjoama näkökulma sukupuoleen opettajankoulutustutkimuksessa ja siihen liittyvässä kirjallisuudessa	188
Opettajankoulutuksen ja siinä käytetyn tutkimuskirjallisuuden tarkastelu	200
Tasa-arvo- ja sukupuolinäkökulmainen tutkimus Suomessa	204
Johtopäätöksiä kartoituksesta ja pohdintaa opettajankoulutukseen linkittyvän tutkimuksen tulevaisuudesta	215
Liite: Opettajankoulutuksen kehittämistä käsittelevien kokoomateosten sukupuolianalyysi	220
Kirjallisuus	225

Esipuhe

Sukupuoli ja siihen liittyvät monet eronteot ovat jäänet teemoina ja näkökulmina melko marginaalisiksi, kun opettajankoulutusta on suunniteltu ja toteutettu tai kun pedagogisista ratkaisuista on tehty tutkimusta. Tasa-arvo- ja sukupuolitietoinen opettajankoulutus vaatii perustakseen tutkimusta, jossa sukupuoli ja siihen liittyvät erot on asianmukaisesti otettu huomioon. Tätä edellyttää myös tasa-arvo-lainsäädäntö, jonka mukaan opetuksen, tutkimuksen ja oppiaineiston on tuettava tasa-arvolain tarkoituksen toteutumista.

Julkaisussa koulutuspolitiikan ja –tutkimuksen toimijat, opetusministeristä lähtien eri yliopistojen tutkijoihin ja muihin alan asiantuntijoihin, kertovat mielihiteensä ja ajatuksensa opettajankoulutuksen ja siihen liittyvän tutkimuksen kehittämistä. Julkaisuun olen koonnut 49 asiantuntijan sähköpostihaastattelut. He ovat alansa eturivin vaikuttajia ja kiinnostavien uusien avauksien tekijöitä. Suomessa on toki useita muita ansiokkaita sukupuoliteemojen tutkijoita ja erilaisissa hankkeissa sukupuolitietoisuutta edistäneitä, mutta teos antaa mielestäni hyvin kokonaiskuvan asiantuntijuuden laajasta kirjosta.

Haastattelujen kautta tuodaan esiin lähiaikoina tehtyjä ja tekeillä olevia tutkimuksia, julkaisuja, selvityksiä ja kartoituksia, jotka valottavat tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuuden tasoa sekä yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä opettajankoulutuksessa sekä opettajuuteen ja kouluun liittyvässä tutkimuskentässä. Julkaisu toimii koosteenä ajankohtaisista sukupuolitutkimuksellisista teemoista ja herätteenä uusiin tutkimuksiin ja hankkeisiin. Se tuo esiin asiantuntija- ja osaa-misresurssin, joka on voimavarana suomalaisissa opettajankoulutusyksiköissä ja yliopistoissa.

Julkaisu on tehty TASUKO:ssa eli Tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuus opettajankoulutuksessa –hankkeessa ja siihen sisältyvät haastattelut on tehty pääosin TASUKO:n asiantuntijaverkoston jäsenille. Julkaisulla tehdään näkyväksi myös TASUKO:n tukemaa työtä eri yliopistoissa ja nostetaan esiin uusia tutkimustarpeita ja näkemyksiä opettajankoulutuksen ja koulutuspolitiikan kehittämistä. TASUKO on opetusministeriön vuosina 2008-2011 rahoittama projekti, jonka tarkoituksena on edistää tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuutta koskevaa kehittämistyötä kaikissa opettajankoulutusta antavissa yliopistoissa. Hanke koordinoidaan Helsingin yliopiston käyttäytymistieteiden laitoksessa. Sen vastuullinen johtaja on professori Elina Lahelma, koordinaattori Pirkko Hynninen ja tutkimusavustaja Jenni Helakorpi. Lisäksi hankkeessa toimii harjoittelijana Johanna Snellman. He kaikki kommentoivat tätä julkaisua ja kiitän heitä siitä. Itse toimin hankkeen tutkimuskoordinaattorina ja rakennan hankkeen tutkimusohjelmatyötä.

Kuten tästäkin teoksesta ilmenee TASUKO-hankkeessa on kehitetty toimintaa eri yliopistoissa, tehty tutkimusta ja laadittu kartoituksia ja julkaisuja. Lisätietoja hankkeesta rakennetusta materiaalivarannosta, kurssisivustosta ja muista aineistoista löytyy hankkeen sivuilta <http://wiki.helsinki.fi/display/tasuko>. Hankkeessa on valmistumassa itseopiskeluun tarkoitettu ja opettajankoulusta hyödyttävä verkkosivusto sekä opettajankoulutuksen kehittämistyötä tukeva raportti, jotka yhdessä tämän kirjan kanssa tarjoavat hyvän kokonaisuuden aihepiiriin tutustumisessa.

Pyysin haastateltavia osallistumaan hankkeeseen kirjoittamalla sähköpostitse vastauksensa melko monisyisiin ja laajoihin kysymyksiini. Kaikki pyytämäni henkilöt osallistuivat tehtävään ja useimmat kirjoittivat hyvin laajasti kysymistäni teemoista. Halusin nostaa heidän kirjoituspanoksensa selvemmin näkyviin ja nimesin heidät paitsi haastattelukirjoittajiksi myös niiden tekstikokonaisuuksien kirjoittajiksi, joissa heidän haastattelutekstejään on käytetty. Muodostin eri haastatteluista 11 kokonaisuutta, jolloin osa haastattelukirjoittajista esiintyy useamassa kokonaisuudessa. Haastattelukirjoittajat ovat vastuussa kuitenkin vain omista kannoistaan haastatteluosuuksissa, joita olen muokannut lähinnä vain luettavuuden ja kokonaisuuden rakentamisen näkökulmista. Vaikka teksti on rakennettu melko aikakauslehtimäisesti haastattelumuottiin, en ole pyrkinyt häivyttämään haastatteluista täysin niiden kirjoitettua, ja toisinaan akateemista, luonnetta. Haastattelumuoto tekee tekstistä mielestäni luettavamman ja ilmavamman, mutta kuitenkin kertoo olennaisen tehdyistä ja tekeillä olevista hankkeista. Se tarjoaa oivan mahdollisuuden asiantuntijoille esittää pohdintoja ja mielipiteitä ilman tieteelliselle tekstille tyypillistä varovaista lähestymistapaa. Olen kiitollinen kaikille teokseen haastattelunsa kirjoittaneille.

Jokaisen kokonaisuuden lopussa on kirjallisuusluettelo, joka antaa mahdollisuuden etsiä lisätietoa luvun teemoista ja johdattaa lukijan tutustumaan haastattelukirjoittajien julkaisuihin ja luvussa viitattuihin tutkimuksiin.

Kirjan lopussa on tekemäni selvitys tai arvio sukupuolen - tai pikemminkin sukupuolitietoisien näkökulman - asemasta opettajankoulutukseen ja opettajuuteen liittyvässä tutkimuksessa. Se pohjautuu analysoimiini raportteihin, tutkimuksiin, tietokantahakuihin ja muihin dokumentteihin, joita tarkastelemalla rakennan kuvaa sukupuolinäkökulmaisen tutkimuksen asemasta opettajankoulutusta hyödyttävässä tutkimuskentässä sekä niistä tutkimustarpeista, joiden täyttämistä tutkimusperustainen opettajankoulutus edellyttää ollakseen tasa-arvo- ja sukupuolitietoista.

Toivon, että teos avaa silmiä sukupuolitietoisien tutkimuksen ja opetuksen tarpeille ja kannustaa ihmisiä paitsi tekemään sukupuolinäkökulmaista opettajankoulutusta tukevaa tutkimusta myös varmistamaan muilla keinoin sen, että alan runsas osaajajoukko saa tarvittavat mahdollisuudet omalle tärkeälle työilleen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Jukka Lehtonen

Haastattelukirjoittajat

Kasvatustieteiden tohtori **Tim Bedford** opettaa taloustietoa ja tietoteoriaa Oulun Lyseon lukiossa. (timothy.bedford@eduouka.fi , www.timothybedford.com)

Päivi Berg, VTT, on tutkija Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella sosiaalipsykologian oppiaineessa. Hänen jatkotutkimuksensa käsittelee lasten ja nuorten liikuntaharrastuksia, sukupuolta ja yhteiskuntaluokkaa. (paivi.berg@helsinki.fi, <http://blogs.helsinki.fi/piberg/>)

Kristiina Brunila työskentelee tutkijatohtorina Helsingin yliopiston käyttäytymistieteellisessä tiedekunnassa ja kulttuurisen ja feministisen kasvatustutkimuksen ryhmässä. Hänen kiinnostuksen kohteina ovat koulutuksen projektitapaistuminen, markkinoituminen, terapisoituminen sekä toimijuuteen, yhteiskunnallisiin erontekoihin ja oikeudenmukaisuuteen liittyvät kysymykset. (kristiina.brunila@helsinki.fi)

Hanna Guttorm on koulutukseltaan käsityönopettaja, joka on työskennellyt Helsingin yliopiston luokanopettajan koulutuksessa tekstiilityön didaktiikan lehtorina. Tällä hetkellä hän valmistelee väitöskirjaa käsityön, sukupuolen ja tutkimuksen kulttuurisista rajanvedoista. (hanna.guttorm@helsinki.fi)

Katariina Hakala on tehnyt väitöskirjan opettajuudesta ja erojen ja valtasuhteiden rakentumisesta pedagogisessa vuorovaikutuksessa peruskoulussa. AMERO-hankkeessa hän on jatkanut erojen, eriarvoisuuden ja valtasuhteiden rakentumisen tutkimusta kehitysvammaisten opiskelijoiden koulutusmahdollisuuksien sekä ammatillisten erityisoppilaitosten historian ja uusliberalistisen hallinnon muutoksen tutkimuksessa. (katariina.hakala@kvl.fi)

Mia Heikkilä on filosofian tohtori Uppsalan yliopistosta ja on tehnyt työtä muun muassa tasa-arvostrategina Ruotsin Maapuolustuskorkeakoulun johdolle. Hän on kirjoittanut artikkeleita tasa-arvosta ja sukupuolinäkökulmasta. Hän on peruskoulutukseltaan luokanopettaja Åbo Akademista. Hän toimii sihteerinä Delegationen för jämställdhet i skolan -ohjelmassa. (mia.heikkila@education.ministry.se)

Mervi Heikkinen, KM, työskentelee Oulun yliopistossa nais- ja sukupuolentutkimuksen projektikoordinaattorina. Hän tekee väitöskirjatutkimusta aiheesta Yliopisto, sukupuolten tasa-arvopolitiikka ja valta – seksuaalinen häirintä intersektionaalisesti tarkasteltavana. (mervi.heikkinen@oulu.fi, <http://www.oulu.fi/naistutkimus/henkilökunta/Heikkinen.htm>)

Jenni Helakorpi on kasvatustieteen opiskelija Helsingin yliopistossa. Hän on Tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuus opettajankoulutuksessa -hankkeen tutkimusavustaja. Hän teki kasvatustieteen opintojen syventävien opintojen harjoittelunsa käyttäytymistieteellisen tiedekunnan Sukupuolitietoinen koulutus -hankkeessa sekä

Tasa-arvo- ja sukupuolittietoisuus opettajan koulutuksessa -hankkeessa. Hän on myös ollut tutkimusavustajana SUKO- hankkeessa. (jenni.helakorpi@helsinki.fi)

Pirkko Hynninen on Tasa-arvo- ja sukupuolittietoisuus opettajankoulutuksessa -hankkeen koordinaattori. (pirkko.hynninen@helsinki.fi)

Ulla Härkönen on kasvatustieteen, erityisesti varhaiskasvatuksen, professori Itä-Suomen yliopistossa, Soveltavan kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osastossa, Lastentarhanopettajakoulutuksessa Savonlinnassa. Hänellä on pitkä ura varhaiskasvatuksen käytännön, opetuksen ja tieteen alalla. Hän valmistui lastentarhanopettajaksi 1972 sekä työskenteli varhaiskasvatuksen lehtorina vuodesta 1975 vuoteen 2009, jolloin hänet valittiin professoriksi. Hänen tutkimusteemoja ovat olleet pienten lasten työkasvatus, gender-teema pienten lasten työkasvatuksessa ja lastenkirjallisuudessa, varhaiskasvatuksen suuret filosofipedagogit ja pedagogiat sekä uudenlaisen pedagogisen systeemiteorian kehittäminen varhaiskasvatukseen. Hän on kouluttanut, esitelmöinyt ja julkaissut runsaasti kotimaassa ja kansainvälisesti. (ulla.harkonen@uef.fi, <http://www.uef.fi/filtdk/skope-savonlinnan-henkilosto>, <http://joyx.joensuu.fi/~uharkone>)

Elina Ikävalko on jatko-opiskelija Helsingin yliopiston käyttäytymistieteiden laitoksella. Hänen väitöskirjatutkimuksensa tarkastelee toisen asteen oppilaitosten tasa-arvosuunnittelua hallinnan tekniikkana. Tutkimus on osa Suomen Akatemian Kansalaisuus, toimijuus ja erot – painopisteenä ammatilliset oppilaitokset -tutkimushanketta. (elina.ikavalko@helsinki.fi)

KT **Leena Isosomppi** työskentelee opettajankouluttajana Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksessa. (leena.isosomppi@chydenius.fi)

Ritva Jakku-Sihvonen on tutkimusprofessori ja kasvatustieteilijä, joka on toiminut Opetushallituksessa erilaisissa johtamistehtävissä ja yliopistoissa kasvatusta- ja opetusalan opetus-, kehittämis- ja johtamistehtävissä. Nykyisin hän toimii Opetushallituksessa Oppimistulosten arviointi -yksikön päällikkönä. (ritva.jakku-sihvonen@oph.fi)

Annukka Jauhiainen (KT) toimii kasvatustieteiden lehtorina Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksella. (annukka.jauhiainen@utu.fi)

Päivi-Katriina Juutilainen toimii ohjauksen metodiikan lehtorina Itä-Suomen yliopistossa. Hänen opetus- ja tutkimusalueitaan ovat olleet sukupuoli- ja kulttuurisensitiivinen ohjauk käytäntö. Hän on ollut myös mukana monissa sukupuoli- ja tasa-arvoprojekteissa. (paivi-katriina.juutilainen@uef.fi)

Tarja Kankkunen, TAT, on peruskoulutukseltaan kuvataideopettaja, joka on työskennellyt Taideteollisen korkeakoulun Taidekasvatuksen osaston dekaanina, ja toimii tällä hetkellä taidepedagogiikan lehtorina Aalto-yliopiston Taiteen laitoksella. Hänen cd-romina julkaistu etnografinen väitöskirjansa ”Tytöt, pojat ja ’erojen leikki’ – Sukupuolen rakentuminen koulun kuvataideopetuksen arjessa” vuodelta

2005 sisältää kirjallisen osuuden lisäksi kokeilevan vuorovaikutteisen multimediapresentaation. Sukupuoleen liittyvänä tutkimusteemana häntä kiinnostaa kuvallisen ilmaisun sukupuolimerkityksellistyminen varhaislapsuudessa. (tarja.kankunen@taik.fi)

Seija Keskitalo-Foley, KT, feministisen kasvatustieteiden ja koulutussosiologian dosentti, toimii yliopistonlehtorina Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnassa. (seija.keskitalo-foley@ulapland.fi)

Sirpa Kokko, KT, on tutkinut käsitöiden merkityksiä ja yhteyttä sukupuoleen kasvatuksessa sekä käsityönopetuksen sukupuolittuneisuutta. Hän toimii Itä-Suomen yliopistossa käsityökasvatuksen lehtorina. (sirpa.kokko@uef.fi)

Piia Kovalainen opiskelee koulutussosiologian ja -politiikan maisteriohjelmassa. Hän toimii kasvatustieteiden laitoksella tutkimusavustajana ja analysoi toteutettua tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koskevaa kyselyaineistoa. (piia.kovalainen@utu.fi)

Anna Kuoppamäki on musiikkikasvattaja (MuM 1995 SibA), joka valmistee väitöskirjaa Sibelius-Akatemian musiikkikasvatuksen osastolla aiheesta ”Tytöjen ja poikien oppimisyhteisö musiikillisen toimijuuden rakentajana. Eriyttävä pedagogikka musiikin perusteiden opetuksessa”. (anna.kuoppamaki@pp.inet.fi)

Tuuli Kurki toimii tohtorikoulutettavana Helsingin yliopistossa, Kulttuurisen ja feministisen kasvatustutkimuksen ryhmässä. Hän tekee väitöstutkimusta toisen asteen nivelvaiheen valmentavista koulutuksista, keskittyen erityisesti maahanmuuttajien koulutukseen. Tutkimuksen työnimenä on ”Aktivoitu projektissa! Etnografinen tutkimus nuorista aikuisista toisen asteen nivelvaiheen koulutusohjelmassa”. (tuuli.kurki@helsinki.fi)

Anne Laiho (KT) toimii kasvatustieteiden lehtorina Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksella. (anne.laiho@utu.fi)

Elina Lahelma on kasvatustieteen professori Helsingin yliopistossa, Kulttuurisen ja feministisen kasvatustutkimuksen yksikössä, erityisalueina kasvatussosiologia ja kasvatustieteellinen sukupuolentutkimus. Hän työskentelee vastuullisena johtajana TASUKO-hankkeessa sekä Suomen Akatemian tutkimushankkeessa Kansalaisuus, toimijuus ja erot toisen asteen koulutuksessa (2010-2013). (elina.lahelma@helsinki.fi, kotisivu <http://www.mv.helsinki.fi/home/elahelma/>)

Dosentti **Sirpa Lappalainen** työskentelee Suomen Akatemian rahoituksella tutkija-tohtorina Helsingin yliopistossa Kulttuurisen ja feministisen kasvatustutkimuksen ryhmässä. Hän on väitellyt Kasvatustieteen laitoksella vuonna 2006, valmistunut valtiotieteiden maisteriksi Helsingin yliopiston sosiologian laitokselta vuonna 1997 sekä lastentarhanopettajaksi Helsingin lastentarhanopettajaopistosta vuonna 1990. (sirpa.lappalainen@helsinki.fi, <http://www.helsinki.fi/ktl/kufe/>)

Juhani E. Lehto on kasvatustieteen dosentti Helsingin yliopistossa ja erityispedagogiikan dosentti Itä-Suomen yliopistossa. Hän työskentelee Helsingin yliopiston Avoimen yliopiston erityispedagogiikan lehtorina. Hänen tieteellinen tuotantonsa on käsitellyt työmuistia, toiminnan ohjausta, tekstinymmärtämistä ja lukemisvaikeuksia. Nykyisin hänen kiinnostuksen kohteena on lasten hyvinvointi. (Juhani.E.Lehto@helsinki.fi)

Jukka Lehtonen on valtiotieteen tohtori ja TASUKO-hankkeen tutkimuskoordinaattori. Hän on tutkinut seksuaalisuutta, sukupuolta ja niihin liittyvää moninaisuutta sekä normituksia koulutuksen ja työelämän konteksteissa. (jukka.p.lehtonen@helsinki.fi)

Yhteiskuntatieteiden maisteri **Tanja Lehtoranta** toimii Seta ry:n vs. pääsihteerinä. Lehtoranta toimii tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskysymysten parissa LHBTI- ja naisliikkeessä (paasihteer@seta.fi, www.seta.fi)

Jaana Lepistö on KT, käsityökasvatuksen yliopistotutkija, yksikönjohtaja Turun yliopiston opettajankoulutuslaitos, Rauman yksikkö. (jatele@utu.fi)

Karin Linnanmäki on kasvatustieteiden tohtori ja toimii lehtorina Åbo Akademin Vaasan yksikössä. Tämänhetkisiä tutkimuksen ja kiinnostuksen kohteita ovat oppimisvaikeudet, itsetunto, temperamenttiominaisuudet sekä syrjäytyminen. (karin.linnanmaki@abo.fi)

Reetta Mietola on tehnyt etnografista tutkimusta erityisopetuksesta peruskoulun yhdeksännellä luokalla. AMERO-hankeessa hänen kiinnostuksen kohteena ollut erityisesti erityisopetuksen ohjaukseen liittyvät kysymykset – millaisia koulutuspolkuja erityisoppilaille avautuu ja millaisille heitä ohjataan, millaisina erityisoppiin subjektiviteetti ja koulutettavuus ohjauksen käytännöissä rakentuu (reetta.mietola@helsinki.fi).

Päivi Naskali on naistutkimuksen professori Sukupuolentutkimusyksikössä Lapin yliopistossa. (paivi.naskali@ulapland.fi)

Anna-Maija Niemi tekee parhaillaan väitöstutkimusta ammatillisesta erityisopetuksesta ja toisen asteen nivelvaiheen koulutuksista. Tutkimus on työnimeltään ”Inkluusio kansalaisuuteen? Etnografinen tutkimus ammatillisen erityisopetuksen käytännöistä ja toimijoista”. Hän on tehnyt kenttätöitä (osallistuvaa havainnointia, erilaisia haastatteluita) kone- ja metallialan koulutusalailla sekä ammatillisiin opintoihin valmentavassa koulutuksessa. Hänen kiinnostuksen kohteinaan ovat kansalaisuuksien ja toimijuuksien rakentuminen ammatillisen koulutuksen ja erityisopetuksen käytännöissä ja erityisyyden saamat merkitykset osana koulutusta. (anna-maija.niemi@helsinki.fi)

Anne Norema on suomen kielen opiskelija, joka opiskeli opettajankoulutuslaitoksella aineenopettajan pedagogisia opintoja lukuvuoden 2009-2010. Hän valmistuu suomi toisena kielenä – opettajaksi. (anne.norema@helsinki.fi)

YT **Anna Raija Nummenmaa**, kasvatustieteen professori, psykologian dosentti työskentelee Tampereen yliopistossa. Hän on useiden vuosien ajan toiminut ohjauksen perus- ja jatkokouluttajana ja tutkinut sukupuolen merkitystä nuorten ammatillisessa suuntautumisessa ja elämäntulussa. Viimeaikaisena kiinnostuksen kohteena on ollut korkea-asteen ohjauksen kehittäminen, ongelmaperustainen opetussuunnitelma, työprosessien ohjaus sekä ohjauksen moniammatillinen osaaminen. (anna.raija.nummenmaa@uta.fi)

Tarja Palmu on filosofian tohtori ja kasvatustieteen dosentti. Hän on Helsingin yliopiston käyttäytymistieteiden laitoksen tasa-arvotyöryhmän puheenjohtaja, Helsingin tutkijanaisten hallituksessa varajäsen sekä mukana monenlaisissa verkostoissa ja kuuluu laitoksen kulttuurisen ja feministisen kasvatustutkimuksen ryhmään (<http://www.helsinki.fi/kufe/>). (tarja.palmu@helsinki.fi)

Penni Pietilä on suomen kielen opiskelija, joka opiskeli opettajankoulutuslaitoksella aineenopettajan pedagogisia opintoja lukuvuoden 2009-2010. Hän valmistuu äidinkielen ja kirjallisuuden opettajaksi. (penni.pietila@helsinki.fi)

Tanja Purtonen on suomen kielen opiskelija, joka opiskeli opettajankoulutuslaitoksella aineenopettajan pedagogisia opintoja lukuvuoden 2009-2010. Hän valmistuu äidinkielen ja kirjallisuuden opettajaksi. (tanja.purtonen@helsinki.fi)

FM **Anna Reetta Rönkä** työskentelee Oulun yliopistossa nais- ja sukupuolentutkimuksessa tohtorikoulutettavana. Hän tekee väitöskirjatutkimustaan aiheesta koulujen lakkauttamisten vaikutukset oppilaiden koulutuspolkuihin, kiusaamiskokemuksiin, syrjäytymiseen ja itse koettuun terveyteen Pohjois-Suomen syntymäkohorttiaineistossa. Hän teki Oulun yliopiston henkilöstön tasa-arvoselvityksen 2008. (anna.r.ronka@oulu.fi, www.oulu.fi/naistutkimus/henkilokunta/Ronka.htm)

Jaana Saarinen, KT toimii Jyväskylän yliopistossa lehtorina. (jaana.a.saarinen@jyu.fi)

Marjaana Soininen on Turun yliopiston opettajankoulutuslaitoksen Rauman yksikön didaktiikan professori. Hän on vuodesta 1992 opettanut tasa-arvoon liittyviä kursseja, ohjannut teemaan liittyviä opinnäytetöitä ja osallistunut aiemmin muun muassa Nord Lilia –projektiin. (marjaana.soininen@utu.fi)

Vappu Sunnari, kasvatustieteen tohtori ja tasa-arvokasvatuksen dosentti, toimii Oulun yliopistossa nais- ja gendertutkimuksen yliopistolehtorina. Hänellä oli muutamien vuosien ajan myös pedagogiikan professorin virka Luulajan yliopistossa, mistä virasta hän joutui luopumaan, koska ei saanut Oulun yliopistosta jatkoa kahteen yliopistoon jaetulle työlle. (vappu.sunnari@oulu.fi)

Eija Syrjäläinen toimii Tampereen yliopiston luokanopettajakoulutuksen yksikössä Hämeenlinnassa kasvatustieteen (erityisesti opettajankoulutus) professorina ja on didaktiikan dosentti Helsingin yliopistossa. (eija.syrjalainen@uta.fi)

Liisa Tainio on äidinkielen ja kirjallisuuden didaktiikan professori Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksella. Hän on taustaltaan suomen kielen tutkija ja naistutkija, joka on perehtynyt vuorovaikutustutkimukseen ja tekstien analyysiin erityisesti sukupuolen rakentumisen ja rakentamisen näkökulmasta. (liisa.tainio@helsinki.fi)

Kaija Turkki, MMT, kotitaloustieteen professori, Helsingin yliopiston Käyttäytymistieteellinen tiedekunnassa Kotitaloustieteen koulutusohjelmassa. Turkin kiinnostuksen kohteena on kotitaloudellinen osaaminen ja asiantuntijuus sekä kotitalousopetuksen kehittäminen Suomessa ja kansainvälisesti. Hän on ollut mukana perusopetuksen valtakunnallisen opetussuunnitelman laadinnassa, alansa maailmanjärjestön (IFHE) johtotehtävissä, yliopistojen ja korkeakoulujen arviointitehtävissä sekä toimijana EU-tason verkostoissa. Hänen tutkimuksensa kohdentuu kotitalouteen oppiaineena ja tieteenalana, kotitalouden toimintaan ja muuttuviin arjen käytäntöihin sekä kotitalouden ja globaalikasvatuksen yhtymäkohtiin. (kaija.turkki@helsinki.fi)

Sari Vidén toimii Lapin yliopiston Menetelmätieteiden laitoksella assistenttina. (sviden@ulapland.fi)

Hanna Vilkka on valtiotieteiden tohtori ja sosiologi, yrittäjä, kolumnisti, vapaa tutkija ja tietokirjailija. (hannavilkka@me.com, www.vilkka.fi)

Henna Virkkunen on Kiviniemen hallituksen opetusministeri, hänet nimitettiin opetusministeriksi Vanhasen II hallitukseen 19.12.2008. Eduskuntaan Virkkunen valittiin 2007 Keski-Suomen vaalipiiristä, hän on Kokoomuksen varapuheenjohtaja ja Kokoomuksen Naisten Liiton puheenjohtaja. Virkkunen on koulutukseltaan filosofian lisensiaatti Jyväskylän yliopistosta. (henna.virkkunen@minedu.fi, www.hennavirkkunen.fi)

Lea Väyrynen on liikunnan ja terveystiedon opettajana Järvenpään lukiossa, jossa suurin osa opetuksesta on terveystietoa. Sitä ennen hän oli opettajana Järvenpään ammattiopistossa 16- vuotta, jossa hän opetti sekä pojille että tytöille liikuntaa ja terveystietoa. (lea.vayrynen@jarvenpaa.fi)

Outi Ylitapio-Mäntylä työskentelee tutkijatohtorina Lapin yliopistossa kasvatus-tieteiden tiedekunnassa. Tutkimusintressinä on kasvatuksen sukupuolistuneet käytännöt varhaiskasvatuksessa painottuen aikuisten toimintaan työyhteisössä. Jatkotutkimuksen kiinnostuksen kohteena ovat sukupuolistavat käytännöt päiväkodin työyhteisössä muun muassa seksuaalisuuden ja heteronormatiivisuuden näkökulmasta. Innoituksen kohteena on myös työyhteisön kehittäminen sukupuolisensitiivisyyteen sekä muistelu- ja elämäntarinatyöskentely tutkimuksellisenä lähestymistapana. (outi.ylitapio-mantyla@ulapland.fi)

1. Sukupuolitietoisuuden lisääminen opettajankoulutuksessa ja oppilaitoksissa opetushallinnon ja projektien tavoite

Kristiina Brunila, Mia Heikkilä, Pirkko Hynninen, Ritva Jakku-Sihvonen, Elina Lahelma, Vappu Sunnari, Henna Virkkunen ja Jukka Lehtonen

Sukupuoli ja siihen kiinnittyvät muut erot ja eronteot ovat herättäneet keskustelua koulutuksen ja opetuksen alueella. Sukupuolten välisen tasa-arvon tavoittelu on asetettu tavoitteeksi hallitusohjelmassa vuonna 2007. Osana keinovalikoimaa opetusministeriö rahoittaa Tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuus opettajankoulutuksessa -hanketta vuosina 2008-2010. Hallitusten ohjelmia ja toimia sukupuoleen liittyvän tasa-arvon näkökulmasta arvioiva ja uusia suuntia esittelevä tasa-arvopoliittinen selonteko julkaistiin syksyllä 2010. Opetusministeri Henna Virkkunen on nostanut sukupuoliteemoja esiin muun muassa perustamalla sukupuolisegregaation lieventämisyhmän.

Monet nykyisistä koulutuksen tasa-arvotavoitteista ovat tuttuja vuosien takaa. Useiden tutkimus- ja kehittämishankkeiden jälkeenkään ei esimerkiksi opettajankoulutuksessa ole tapahtunut suurempaa muutosta. TASUKO-hankkeen toiminta, vastikään tehtyjen koulutuksen tasa-arvoselvitysten suositukset sekä tutkimukset ja julkaisut toivottavasti tulevat vauhdittamaan opettajankoulutuksen kääntämistä tasa-arvo- ja sukupuolitietoisempaan suuntaan.

Opetusministerin painopisteet tasa-arvon edistämisessä

Sukupuoleen ja muihin, usein sukupuoleen linkittyviin, eroihin liittyy koulujen ja oppilaitosten arkitasolla ongelmia ja haasteita. Niitä ei osata kohdata ja käsitellä, varsinkaan jos niistä vaietaan. Opetusministeri Henna Virkkusen mielessä on sukupuolten tasa-arvon edistämiseen liittyen viisi ajankohtaista teemaa tai näkökulmaa.

-Ensimmäinen näkökulmistani on sukupuolten tasa-arvoa edistävä opetussuunnitelmatyö ja opetusmenetelmät. Mielestäni tulee varmistaa, että sukupuolten tasa-arvoa edistävät tavoitteet ja toimet määritellään kattavasti ja selkeästi opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteissa. Niiden tulee kannustaa sukupuolitietoisuuden opetuksen käytäntöihin ja ohjauksen kehittämiseen.

Toisena tärkeänä näkökulmana opetusministeri pitää sitä, että oppilaan- ja opinto-ohjauksen yhtenä lähtökohtana olisi sukupuolitietoinen ohjaus.

-Sukupuolen mukaista segregaatiota koulutuksessa ja työelämässä voidaan lieventää tukemalla oppilaiden yksilöllisiä mieltymyksiä, osaamista ja valintoja sukupuolesta riippumatta. Asiantunteva ohjaus mahdollistaa turvallisen ympäristön kyseenalaistaa sukupuoleen liittyviä kulttuurisia odotuksia ja auttaa oppilaita hakemaan myös valtavirrasta poikkeavia ja sukupuolelleen epätyypillisiä koulutus- ja ammatinvalintaratkaisuja.

Kolmantena keskeisenä asiana Virkkunen nostaa esiin oppimateriaalit, joilla on hänen mukaan suuri vaikutus sukupuolistereotyyppien syntymisessä ja vahvistamisessa.

-Yksi merkittävä toimenpide voisi olla se, että oppimateriaaleja arvioitaisiin sukupuolen tasa-arvon näkökulmasta. Tämä edellyttää oppimateriaalitutkimuksen vahvistamista.

Neljäntenä näkökulmana hän ottaa esille opettajankoulutuksen.

-Pidän tärkeänä sitä, että yliopistojen ja ammatillisten opettajakorkeakoulujen järjestämä opettajankoulutus sisältää tasa-arvoa ja sukupuolitietoisuutta edistäviä sisältökokonaisuuksia. Tulevat opettajat tarvitsevat teoreettista ja käytännöllistä tietoa siitä, miten he työssään voivat edistää sukupuolten tasa-arvoa ja toimia sukupuolitietoisesti.

Viidentenä näkökulmana opetusministeri Virkkunen ottaa esille naisten tutkijanuran. Naisten osuus ylempien korkeakoulututkintojen suorittajista on yli 60 prosenttia, mutta tasa-arvon kannalta ongelmalliseksi on osoittautunut tohtoritutkimuksen jälkeinen vaihe ja naisten hidas eteneminen korkeimpiin opetus- ja tutkimusvirkoihin laajasta rekrytointipohjasta huolimatta.

-Tasa-arvo tutkijanuralla on kysymys, johon tulee kiinnittää entistä enemmän huomiota korkeakoulu- ja tiedepoliittisessa päätöksenteossa. Tähän liittyy tasa-arvotyön vahvistamistarve korkeakouluissa.

Opetusministeri on ottanut aktiivisesti kantaa julkisuudessa sukupuolten tasa-arvon ja myös yhdenvertaisuuskysymysten puolesta, kuten vuoden 2010 alussa julkaistussa Opettaja-lehden artikkelissa seksuaalivähemmistöihin ja heteronormatiivisuuteen liittyen. Moninaisuuskysymysten laajaan kokonaisuuteen liittyvät monet tekijät, joihin tulee Virkkusen mukaan kiinnittää huomiota, kuten koulujen toiminnallinen tasa-arvosuunnittelu, opetussuunnitelmatyö, opetusmenetelmien ja ohjauksen kehittäminen, oppimateriaali ja opettajankoulutus.

-Hyvin keskeistä on, millaiseksi koulujen toimintakulttuuri näissä asioissa muotoutuu. Siksi on olennaista, että tasa-arvosuunnittelu ja kouluissa tehtävä tasa-arvotyö nivoutuvat luontevaksi osaksi muuta koulun suunnittelua ja kehittämistä. Avainasemassa on tällöin oppilaitosjohto. Siksi pidän tärkeänä, että moninaisuuden kysymykset ovat selkeästi esillä oppilaitosjohton koulutuksessa. Opettajien täydennyskoulutusta pidän merkittävänä opetushallinnon keinona.

Sukupuolijakautuneet koulutusvalinnat keskeinen haaste

Opetusministeri on asettanut sukupuolisegragaation lieventämistyöryhmän, jonka tulee esittää lyhyen ja pitkän aikavälin toimia, joilla pysyvästi jähmettyneiltä vaikuttavista koulutus- ja ammattijakoista saataisiin ravisteltua. Sukupuolenmukai-

